

„FATA PĂDURII“ ȘI „FARAONOAICA“ MIT, SIMBOL, REALITATE

ADRIAN-NICOLAE POPESCU

O informație culeasă în iunie 1991 de la Mihai Bulai, în vârstă de 80 de ani, din Poiana Negri, alături în mod ciudat imaginile a două ființe fabuloase, cu o existență mai degrabă enigmatică. Întâmplarea relatată se petrecuse prin anul 1931, toamna târziu, în vecinătatea unei colibe a muncitorilor forestieri de la Domișoara, din Munții Călimani. Căzuse prima zăpadă din acel an și oamenii aprinseseră un foc în fața colibe. Pe la ceasurile două-trei din noapte, Mihai Bulai a fost trezit de cel mai bătrân dintre muncitori, care i-a arătat, de partea cealaltă a focului o ființă aplecată să se încălzească. Arăta ca o femeie, cu păr lung și negru și cu pielea maronie, scoțioasă, ca și coaja copacilor. Stătea chircită lângă foc; semnul crucii, făcut discret de cei doi, nu a făcut-o să dispară, dovadă că nu era un duh necurat. Bătrânul și-a scos atunci brâul, căci o credință a locului spune că „asupra Fetei-pădurii, numa brâncinariu¹ ave' puteri“¹; dar până să se apropie de strania apariție, aceasta a dispărut în pădure. Aproape convinși că nu fusese decât o nălucire, oamenii au căutat totuși, a doua zi, vreun semn lăsat de apariția nocturnă. Și, pe zăpada proaspăt căzută, au găsit urme de tălpi ca de om, dar mai mici. Asemenea întâmplări, frecvente în zona Domelor, departe de a aprinde imaginația localnicilor, mai degrabă aștern un val de tăcere asupra — să-i spunem — identității ființei numite atât de frumos „Fata — pădurii“.

Pomind de la această întâmplare, bătrânul Mihai Bulai își mai amintea de o întâlnire neobișnuită. Era militar și naviga pe Marea Neagră, de la Sevastopol la Constanța, în anul 1943. În câteva rânduri, mai multe „femei-pești“, cum afirma informatorul, au fost văzute de cei de pe vas, înotând destul de aproape. Erau niște femei frumoase, cu plete lungi și trup de pește; ele deschideau gura ritmic, însă nu scoteau nici un sunet.

---

¹ Informația culeasă la 17.VI.1991, de la Grigore Rad (71 ani), din Vatra Dornei, care adaugă, relatând o întâlnire similară a sa cu Fata-pădurii: „Apăi dacă nu era brâncinariu¹, îl lua pe Grigoriu în noaptea acela“.

Acestea sunt datele de la care pornim, relatate de un om ce poate fi numit martor ocular. Excludem, aşadar, posibilitatea unor fabulaţii din partea autorului relatării, dar reţinem ideea potenţialei contaminări a unor date reale cu un fond de credinţe, de superstiţii locale, transmise de-a lungul timpului. Un element de reţinut: asemenarea mărturii, de o varietate impresionantă pentru o arie relativ restrânsă, sunt foarte numeroase în zona Dornelor, dar întâmplările propriu-zise se opresc prin anii '50, fără o explicaţie clară.

Vom încerca să pătrundem către originile acestor reprezentări, pornind de la ideea că nu pot fi întâmplătoare unele coincidenţe (relevante mai jos), care trimit către un fond străvechi de mentalităţi.

Fata-pădurii prezintă o ambiguitate destul de mare, în ce priveşte numele. Lucru obişnuit, de altfel, în lumea satului, căci pentru ţăranul român orice fiinţă sau fenomen cu identitate obscură, extraumană capătă nume dintre cele mai pitoreşti. Aşadar, Fata-pădurii mai este numită, în zona Dornelor, Mama-pădurii, Scoica, Ştima, sau, ca o definire incertă, „arătare”, „mătăcuţă”, iar în alte zone Vâlva pădurii. Predomină însă numele de Fata-pădurii, „fata” însemnând nu o stare biologică, ci o legătură sanguină directă (ca şi Mama Pădurii, de altfel). Nu e vorba de o figură de stil: atribuirea rudeniei ce leagă în mod ciudat cele două regnuri — animal şi vegetal — este motivată de aspectul făpturii respective. Ea seamănă cu un copac noduros şi plin de crăci uscate, are plete lungi, adunate în şuviţe, „ca nişte şerpi”, elungă şi adusă de spate¹. Deţine însuşi malefice, manifestate în mai multe moduri, după cum reiese din numeroasele informaţii culese de la localnici. „Ş-apî pi uni treci Scoica, să pârleşte pământu”. Ba şi cetina bradului să pârleşte². Totuşi, de cele mai multe ori este vizat omul, de regulă un bărbat: „O noapţi întreagă l-o ţinut Muma pădurii la pământ pi lfrim Buzilă. Că orincotro o făcut, mereu i-o aţânut calea şi după ce l-o vlăguit, s-o lăsat la pământ aproape leşinat ş-acolo o şăzut până dimineaţă³”. Agresiunile nu par a urmări de faptuciderea omului, decât dacă acesta a pătruns în teritoriul locuit de ciudata vietate. Altfel, imprudentul răătăcit în locuri rareori străbătute de om, suportă un fel de joc capricios. În general, localnicii cred că Fata-pădurii evită întâlnirile cu oamenii. Ea se ascunde prin desişuri neumblate şi numai foarte rar îşi face simţită prezenţa în apropierea satelor risipite sub poale de păduri. „Apăi numă-n pădurile celi bătrâni trăia Ştima” — afirma o informatoare vârstnică⁴, iar în tradiţia populară se spune că Ştima locuieşte într-o colibă de lemne, „în miezul codrilor”, putându-se aciuia şi în scorburi de copaci sau în copaci înalţi, dacă se simte în primejdie⁵. Nu este greu de recunoscut aici locul consacrat,

¹ V. Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, Casa Şcoalelor, 1944. În acelaşi sens, cităm şi altă informaţie ce provine din zona Dornelor: „Şi numa' ci vād o mătăcuţ neagră bălăcinu-si în pârâu... Ş-avé două ghebi, da' picioari cam subţiri şi noduroasi”. (Constantin Alexievici, 56 ani, Pancoci).

² Inf. Vasiliu Agapie, 77 ani, Doma Candrenilor.

³ Inf. Pintilie Roşu, Vatra Dornei.

⁴ Inf. Iftimia Talos, 89 ani, Copna.

⁵ M. Olinescu, op. cit.

unde manifestarea forțelor extra-umane exclude prezența muritorilor. Este un spațiu sacralizat, în interiorul căruia relația dintre ființa trăitoare pe pământ și corispondentul său nevăzut se manifestă cu maximum de eficiență. Locul interzis influențează astfel, în chip malefic, destinul omului care ajunge să-l profaneze prin prezență. Ideea se suprapune clasicului model de gândire populară, abundent în folclorul literar — de altfel, cel mai bun păstrător al tiparelor primordiale de civilizație românească. Ființa fabuloasă — spațiul interzis — sancțiunea — sunt trei verigi esențiale pentru modelul amintit, între ele existând o serie de agenți de legătură, umani sau supraumani.

Am făcut aceste scurte precizări, pentru a arăta că în folclorul literar Fata-pădurii apare într-o ipostază hibridă, insolită. Nu ne-am propus să ne oprim la cunoscuta Muma-pădurii din basme, ci la „Fata sălbatică”, din balada lui Iovan Iorgovan. Întâmplarea este localizată, cu rigoare geografică, pe valea Cemei — apă curgătoare ce simbolizează granița dintre lumea noastră și țărâmul de dincolo. În schimb, spațiul magic este marcat de „trei pâlținei” și „o stană de piatră/Cu mușchiul de-o schioapă/În sus rădicată./ (...) O stană cu muchie / Mai pân' la genunchie”¹. Prin această poartă ascunsă, „Fata sălbatică” este adusă în lumea profană. Fiind însă vorba de un incest, legătura dintre Iorgovan și fată e sancționată prin moartea unuia dintre cei doi. Avem de-a face aici cu legenda soarelui și a lunii, grefată pe un teritoriu uman. Așadar, în plan terestru, „Fata sălbatică” reflectă statutul mitic al astrului nocturn, fiind probabil imaginea alterată a unei zeități lunare. De ce alterată? Pentru că într-o variantă a baladei, ea se prezintă cu însușiri specifice ființelor demonice: „Soarele-mi răsare/ Și iese din mare/ Genele-mi pârlește./ Fața-mi înnegrește./ Trupu-mi îngrozește!” Este, deci, o făptură a întunericului teluric (trăiește ascunsă sub pământ), lumina fiindu-i fatală, ca oricărui mesager al Satanei. Ea leagă astfel nivelul cosmic, universal, de cel uman, particularizat în folclorul nostru prin legende și credințe de tipul celor menționate mai sus.

O informație provenind tot din zona Domelor, dar foarte rar întâlnită, asociază Fetei-pădurii o muzică stranie și fascinantă „Și numa pi la miezu'noptii s-o auzit o muzică, așa, ca o fanfară. O crizut c-o fi vo nuntă. Și muzăca vine din deal în vale. Și cân' o ajuns în dreptul bordeiului, s-o oprit muzica; arma tatii, care era așezată-n picioari, s-o discărcat di-amândouă țăvili”². O relatare asemănătoare face și Candrea Dumitru, din Poiana Negri, care adaugă că uneori se aud dinspre pădure, noaptea, nu numai cântece, ci și strigăte, ca de om, ori plâns, „ca de copil”. Asupra acestui detaliu vom reveni, către finalul lucrării.

¹ După G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Ed. Minerva, București 1985, p. 108 și urm. — balada „Iovan Iorgovan”, culeasă de la Petrea Crepușolcan, din Brăila, în 1884. O a doua variantă, din 1885, culeasă de la Ionița Nicolae Pantelimonceanul, din București, insistă mai mult pe înfrățirea fetelor: „Sub stană de piatră/ La umbră băgată/ Fata sălbatică/ La fată groaznică/ Lungi, coaițele/ I bat călcăiele/ Și sprâncenele/ I-apung genele/ Iară brațele/ I-ascund pâlțele”.

² Inf. Lucian Chelariu, 49 ani, Doma Candrenilor.

Faptul că acestei vietăți a pădurii i se atribuie sex femeiesc nu reprezintă un element semnificativ, din punctul de vedere abordat aici. În general, femeia este considerată în popor un agent al diavolului; or, Fata-pădurii, așa cum este descrisă, deține însușiri preponderent malefice, făcând rău în mod deliberat, în special copiilor, cărora le fură somnul, pentru a-l da copiilor ei.

Nu trebuie să cădem în greșeala de a considera acest motiv ca fiind specific spațiului carpatic. Asemenea fapte fabuloase, având chip și însușiri asemănătoare cu ale Fetei-pădurii, apar și în mituri ale altor popoare. Relevant este faptul că, în special populații primitive, a căror existență se leagă în mod esențial de spațiul pădurii, păstrează imagini foarte vii ale acestora. La tribul nord-american Kwakiutl, apare credința într-un fel de duh al pădurii — Tsonoqua, o „canibală” uriașă care trăia în păduri și, paradoxal, aducea sănătate oamenilor. Indienii amazonieni au și ei, printre nevăzutele divinități silvestre, reprezentări similare. Mai mult decât atât, pigmeii din insula Espiritu Santu (Noile Hebride) își dau înșiși un nume ce semnifică amintita înrudire între regnuri: „Copiii pădurii”⁹.

Revenind la „fata” pădurilor românești, trebuie să menționăm încă un lucru deosebit de important: în ornamentică sau în alte reprezentări imagistice, nu există nici un „portret” al său. Singura imagine este cea păstrată în folclorul literar și în relatările unor oameni.

În ce privește Faraonoaica sau Femeia — pește, aceasta are o răpândire foarte mare, mai ales ca motiv ornamental. Ipoteza argumentată riguros că, la noi, imaginea sa, sub forma sirenei cu una două cozi de pește, este împrumutată, nu mai necesită comentarii (sirena cu trup de pasăre lipsește din reprezentările de orice fel). Însuși numele, cultivat într-un mediu mai degrabă suburban, relevă împrumutul: Faraonoaica este o ființă fabuloasă, provenind din țărâmurile exotice pline de legende cu piramide, cu monștri nemaiîntâlniți, cu Alexandru Macedon ș.a.m.d. Interesant este modul cum s-a perpetuat în spațiul românesc acest motiv. Tradiția transmisă pe cale orală pretinde că Faraonoaicele se nasc din oameni blestemați de părinți și trăiesc în mare¹⁰. Ies la suprafață numai sâmbăta, deci de ziua morților, aducând scoici și perle din adâncuri. Femeile-pești aduc muritorilor cântecele; cine e om drept și bun, învață și răspândește în lume aceste cântece minunate; cei răi și își pierd mințile și se îneacă. Rolul justițiar al fapturilor bivalente este mai puțin semnificativ. De remarcat însă relația dintre ele și strania cântăreață a pădurilor carpatice, pomenită mai sus: amândouă fac să se audă incantații de o forță deosebită, nelumească.

Așa cum se întâmplă îndeobște cu țărâmurile neexplorate, pustii, și marea ascunde un fel de lume paralelă cu a noastră — se crede în popor. Dintr-un asemenea abis al materiei, au ieșit la iveală, de-a lungul timpului, felurite ființe,

⁹ În limba populației respective, „Bumiki ba'ndura”. Cf. rev. „Magazin” nr. 2/16 ian. 1993.

¹⁰ Constantin Prut, *Calea rădăcii. O privire asupra artei populare românești*, Ed Meridiane, București, 1991.

¹¹ Dan Apostol, *Din tainele naturii*, Ed. Sport-Turism, București, 1987.

considerate chiar de unii martori simple năluciri. Așa sunt, de pildă, ciudații Ri și Ilkai, observați și de o echipă științifică, în anul 1983, într-o insulă a Noii Guinee — ființe humanoide, având în locul picioarelor o înotătoare ca a delfinilor¹¹. În orice caz, nici acestea, nici sirenele lui Homer nu stau la baza reprezentărilor iconografice românești. Faraonoaica este o imagine ajunsă la noi dinspre lumea occidentală, ca purtătoare a simbolului relevant și de învățătura creștină: ea reprezintă voluptățile lumii, pierzând sensul original, din tradiția egipteană, acela al sufletului separat de trup. Degradarea treptată a motivului, pe măsură ce a pătruns în Europa... civilizată, a atins, în mediul rural românesc, deseori privat de o scară a valorile estetice modernizante, cotele ridicolului manifestat în kitsch. Arta populară a păstrat imaginea ca atare, relevând în subtext o lipsă de informație considerabilă. Întâlnim Faraonoaica pe cahle, pe străchini de Oboga, pe unele discuri heraldice, pe porți sau pereți și uneori, pe căruțe din zona Teleormanului. Golită de valoare estetică și simbolică, imaginea ei kitsch-izată se regăsește pe carpete și cusături „domestice”, în cunoscutele picturi de talcioc debordând de culori puternice și de detalii dintre cele mai surprinzătoare și, într-un caz aparte, ca accesoriu decorativ la butoiașele-pușculiță din lut ars, glazurat, din zona stațiunii Sovata¹²; aici, însă, jumătatea umană apare îmbrăcată în spiritul vestimentar al locului, înstrăinându-se total de simbolistica reală. Dincolo de aspectul degradant al problemei, să reținem totuși bogăția reprezentărilor vizuale la care a fost supusă sirena în spațiul românesc. Dar, dacă sub acest aspect lucrurile sunt cât se poate de clare, la fel de adevărat este că informațiile orale sunt ca și inexistente.

În urma faptelor și aspectelor prezentate mai sus, se cuvine trasată o linie unificatoare, pentru a ajunge la o concluzie comună. Afirmam mai sus că Mihai Bulai reprezintă (cel puțin) un potențial martor ocular la straniile apariții. Nu poate fi vorba de ficțiuni pure, întrucât nu este sigurul informator, iar eventualele influențe din tradiția orală, inevitabile, aici nu acționează asupra părților esențiale ale subiectului în discuție. Oamenii au văzut „ceva”: un animal, o ființă humanoidă, cum nu mai văzuseră până atunci. Știau însă, dintr-o tradiție mai veche, că aceasta trebuie să fi fost Fata-pădurii, identificată astfel și în alte împrejurări: ea putea fi însoțită de o muzică deosebită, în drumurile ei se ferea să ajungă în preajma omului, iar acesta se putea apăra de acțiunea sa melifică legând-o cu „brăncinarul”. Întâmplări petrecute într-un timp incert s-au repetat, apoi au dispărut, cum spuneam, către anii '50. Toate elementele menționate conduc către ideea că, la originile sale, Fata-pădurii trebuie să fi fost o semidivinitate silvestră, al cărui statut s-a alterat din diverse motive, până la dizolvarea sa în profan.

Bogata noastră tradiție populară vorbește despre o mulțime de făpturi ce ar fi populat pădurile carpatice, de la facerea lumii încoace, ori s-au integrat, pur și simplu, unei „faune mitice” a locului. De aceea, nu sacrul intră în discuție, căci tuturor măturilor orale le lipsește elementul de autentificare a făpturii neobișnuite,

¹¹ Gavril Máté, *Universul kitsch-ului. O problemă de estetică*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985.

¹² Ioan Plăzaru, *Despre reprezentarea sacrului și divinului*, în rev. „Athenaeum” nr. 2/1990.

culminând cu absența totală a reprezentărilor ei imagistice. Asemenea aspecte sunt mai puțin întâlnite în mentalitatea populară. Cu o excepție: divinul — care este, „în sens strict, nereprezentabil, inefabil, atopic și acronic”¹³. Deseori, figurarea directă a obiectului respectiv este interzisă. În cazul Fetei-pădurii, nu se poate spune că lipsesc informațiile de detaliu anatomic, deci interdicția rămâne în discuție. Ca manifestare eficace a mecanismului respectiv, aceasta nu se putea întâmpla decât într-un timp mitic. Ulterior, prin (prea) dese apariții ale fabuloasei ființe, mitul s-a degradat, treptat, Fata-pădurii devenind un simbol al întunericului pădurilor rareori străbătute de pas omenesc. Că ipoteza nu este deloc hazardată, o dovedește folclorul literar, prin amintita replică profană la motivul incestului cosmic ce implică soarele și luna. Se asociază astfel lunii imaginea ființei silvestre — semidivinitate, pentru că ea aparține, nu întunericului celest, ci întunecimii terestre. Miezul nepătruns al codrilor, ca și stânca sub care viețuiește „fata sălbătică”, reprezintă punctul de confluență dintre cele două lumi, dincolo de el desfășurându-se destinul ambivalent al acestei făpturi damnable.

Nu același lucru se poate spune despre femeia-peșc. În primul rând pentru că forma ei hibridă vine din afara spațiului mental românesc. Contaminată cu imaginea contradictorie, tradiția noastră mitologică a adoptat și a adaptat numai simbolul, substratul mitic fiind eliminat. De aceea, nemaexistând vreo interdicție în privința reprezentării ei, imaginea sirenei a putut căpăta o asemenea pondere în spațiul fenomenului kitsch. Ne putem închipui cum alăturarea celor două specii, grotescă în sine, a alungat definitiv în subconștient funcția ei conflictuală, omul comun păstrând numai rezultatul impactului superficial dintre imagine și reacția spontană, deseori reprimată. Deci Faraonoaica nu mai reprezintă azi decât reminiscența aceluia înfierat simbol al voluptăților pământești și, la un nivel al psihicului uman, reflectă nevoia firească a omului simplu, de evadare din cotidian și pătrundere în lumi ce depășesc naturalul și omenescul.

Rămân câteva semne de întrebare legate de cele două motive-simbol. De ce există numai anumite arii de răspândire, relativ restrânse, unde semnele existenței motivului sunt foarte vechi și foarte numeroase, ca și mărturiile așa-zicând vii, ale unor semeni contemporani cu noi, care nu pot fi suspectați că fabulează? Oricât ar părea de extravagant, răspunsul este că acolo, în acel ținut, ființa respectivă a supraviețuit în realitate, mult peste limitele temporale impuse ori acceptate de știință (poate fi vorba despre mult controversați pelasgi?)¹⁴. Ce fel de ființă era din punct de vedere strict biologic — e o problemă la care etnografia nu poate să răspundă. Un element suprinzător, alăturând cele două motive — cântecul care însoțește aparițiile — poate fi un semn al arhaicității motivelor, azi relicva unei însușiri esențiale a Fetei-pădurii și a Faraonoaicei: apartenența la un panteon al divinităților locului. Alterarea statutului divin al ființei a dus, implicit, la dispariția sau la negativarea unora dintre trăsăturile ei; de aceea, pe lângă farmecul nelumesc

¹³ V. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Ed. Academiei, 1985.

al melodiilor și pe lângă faptul că, în cazul femeilor-pești, cântecele sunt creația lor — un fel de transfigurare estetică a sentimentului — în unele cazuri el are darul de a ademeni pe muritorii ce vor fi uciși, unii dintre ei, în spirit justițiar, căci vor fi dintre cei răi și deci trebuie să fie sancționați.

Oricare ar fi însă statutul actual, relevant de bogăția imagistică (în cazul Faraonoaicei) și de tradiția orală ori scrisă (în cazul Fetei-pădurii), trebuie să cădem de acord că și aceste motive aduc un argument în plus la ideea că folclorul românesc este păstrătorul unor vestigii de mentalitate arhaică, perpetuată sub o formă sau alta până în zilele noastre. Un argument în plus la demersul de față îl aduc similitudinile cu aspecte de mentalitate primitivă, repetate la popoare de pe alte continente și nu neevolute, ci rămase la un stadiu al „copilăriei omenirii” pentru care miturile fac parte din realitate. Și, deși de multe ori asemenea mărturii par nesemnificative, irelevante sau neverosimile, o aplecare atentă și competentă asupra lor se impune, în orice caz, căci rezultatele pot duce la concluzii imprevizibile.